

شدت گرفت. دولت ایران که در سال ۲۰۰۳، متعاقب قراردادی که با فرانسه، آلمان و بریتانیا منعقد نمود، فعالیت‌های هسته‌ای خود از جمله غنی‌سازی اورانیوم را تعلیق کرده بود، در سال ۲۰۰۵، دوباره این فعالیت‌ها را از سر گرفت.

مذاکرات هسته‌ای که از سال ۲۰۱۳ و با آغاز به کار دولت رئیس‌جمهور روحانی میان ایران، اتحادیه اروپا و «دولت‌های ۵+۱» آغاز شد، سرانجام، در ۱۴ جولای ۲۰۱۵ و پس از ۲۰ ماه مذاکره این اختلاف ۱۳ ساله به‌طور مسالمت‌آمیز پایان پذیرفت. سند مورد توافق که برنامه جامع اقدام مشترک (برجام) نام دارد، شش روز پس از تهیه و تکمیل، از سوی شورای امنیت ملل متحد در قالب قطعنامه‌ای مورد تأیید و تصدیق قرار گرفت.

در برجام سازوکار پیچیده و چندمرحله‌ای برای رسیدگی به اختلاف‌های ناشی از برجام که میان طرف‌های آن ایجاد می‌شود، پیش‌بینی شده که منحصربه‌فرد بوده و تاکنون هیچ سابقه‌ای نداشته است. از نکات قابل توجه این سازوکار این است که دولت ایران تقریباً در تمامی این مراحل («کمیسیون مشترک»، «هیئت مشورتی» و اقدام در سطح وزرا) مشارکت خواهد داشت و هنگامی که یکی از طرف‌ها مدعی نقض برجام از سوی ایران است - علاوه بر طرف مدعی و سایر طرف‌ها - ایران نیز در فرایند تصمیم‌گیری در خصوص اعمال خود شرکت خواهد کرد. پرسش اصلی این است که سازوکار پیش‌بینی شده در خصوص اختلافات ناشی از برجام در عمل چه مزایا و چالش‌هایی دارد.

سازوکار حل و فصل اختلاف ناشی از برجام

رکن اصلی حل و فصل اختلاف ناشی از برجام، کمیسیون مشترک است. کمیسیون مشترک هر سه ماه یک‌بار یا در هر زمان به درخواست هر یک از مشارکت‌کنندگان در برجام از عضو هماهنگ‌کننده برجام (نماینده اتحادیه اروپا)، در نیویورک، وین یا ژنو تشکیل جلسه خواهد داد که این جلسات محرمانه خواهند بود و جز در موارد مربوط به بازرسی‌ها - تصمیم‌گیری با اکثریت پنج رأی از هشت رأی - کلیه تصمیمات این مرجع با اجماع اتخاذ خواهد شد. چنین نحو تصمیم‌گیری در کمیسیون

مشترک (اجماع)، انتقادهای نسبت به این کمیسیون را کاهش می‌دهد. شاید برخی مدعی شوند از آنجایی که در ترکیب هشت نفره کمیسیون مشترک (نماینده اتحادیه اروپا، دولت‌های ۵+۱ و ایران)، دولت ایران یک طرف مذاکره و سایرین، طرف دیگر مذاکرات هسته‌ای بوده‌اند، این امر، توازن مورد انتظار در کمیسیون را به نفع گروه اخیر تغییر می‌دهد. این استدلال صحیح نیست؛ زیرا از آنجایی که اغلب تصمیمات کمیسیون به اتفاق آرا اتخاذ می‌شود، حتی دولت ایران نیز به تنهایی می‌تواند تصمیم‌گیری در کمیسیون را با مشکل مواجه کند.

اگر هر یک از دولت‌های ۵+۱ و ایران، مدعی نقض تعهدات مندرج در برجام شوند، نخست می‌توانند موضوع را برای حل و فصل به کمیسیون مشترک ارجاع نمایند و کمیسیون ۱۵ روز مهلت دارد تا در این رابطه تصمیم‌گیری کند (البته با توافق همه اعضای کمیسیون، این مدت قابل تمدید است). اگر اختلاف در کمیسیون حل نشد، موضوع به‌طور هم‌زمان از طریق وزرای امور خارجه دولت‌های مشارکت‌کننده یا طرح در هیئت مشورتی سه نفره در یک مهلت ۱۵ روزه قابل بررسی خواهد بود.

با وجود اینکه تمدید مهلت ۱۵ روزه در خصوص مذاکرات در سطح وزارتی (با رضایت تمامی کشورها) قابل تمدید است، تمدید این مهلت، برای هیئت مشورتی پیش‌بینی نشده است. اگر پس از طی این فرایند ۳۰ روزه (البته با فرض عدم تمدید مهلت‌ها)، مسئله حل نگردد، کمیسیون مشترک به منظور حل و فصل آن، نظر هیئت مشورتی را در یک مهلت پنج روزه بررسی خواهد کرد و اگر پس از طی تمامی این مراحل، دولت مدعی قانع نگردد و موضوع را از موارد «نقض قابل توجه» برجام تشخیص دهد، می‌تواند دو اقدام انجام دهد: به شورای امنیت سازمان ملل مراجعه کند یا تعهد نقض شده را مبنایی برای پایان دادن جزئی یا کلی به تعهدات خود بر اساس برجام، تلقی نماید.

در خصوص سازوکار حل و فصل اختلاف این سوال مطرح می‌شود که آیا نظرات این مراجع، الزام‌آور است؟ برجام در خصوص هیئت مشورتی تصریح نموده است که این مرجع یک «نظر غیرالزام‌آور» ارائه می‌دهد و از آنجایی که پیش‌بینی

۹۹ نکته مهم دیگر در این سازوکار این است که مراجعه ابتدایی به شورای امنیت با ادعای نقض برجام ممکن نیست. برجام تصریح می‌کند که دولت مدعی، نخست باید با «حسن نیت» فرایند حل و فصل اختلاف پیش‌بینی شده در برجام را «طی نماید» در این مورد، شورای امنیت در خصوص پیش‌نویس قطعنامه‌ای به منظور ادامه لغو تحریم‌ها رأی‌گیری خواهد کرد و اگر نتواند در مدت ۳۰ روز چنین تصمیماتی اتخاذ کند، قطعنامه‌های سابق شورای امنیت، به‌طور خودکار اعمال خواهد شد.

کرده که ممکن است نظر کمیسیون مشترک و مذاکرات در سطح وزرا، رضایت دولت مدعی را جلب ننمایند، تصمیمات حاصل از دو فرایند اخیر نیز الزام‌آور نخواهد بود.

نکته مهم دیگر در این سازوکار این است که مراجعه ابتدایی به شورای امنیت با ادعای نقض برجام ممکن نیست. برجام تصریح می‌کند که دولت مدعی، نخست باید با «حسن نیت» فرایند حل و فصل اختلاف پیش‌بینی شده در برجام را «طی نماید» در این مورد، شورای امنیت در خصوص پیش‌نویس قطعنامه‌ای به منظور ادامه لغو تحریم‌ها رأی‌گیری خواهد کرد و اگر نتواند در مدت ۳۰ روز چنین تصمیماتی اتخاذ کند، قطعنامه‌های سابق شورای امنیت، به‌طور خودکار اعمال خواهد شد.

با وجود اینکه عدم تصویب قطعنامه مزبور، باعث اعمال خودکار قطعنامه‌های تحریمی سابق می‌گردد، خود شورای امنیت می‌تواند مانع تحقق این امر شود. بر اساس قسمت اخیر پاراگراف ۱۲ قطعنامه ۲۲۳۱، پس از گذشت مهلت زمانی ۳۰ روزه و عدم صدور قطعنامه‌ای مبنی بر ادامه لغو تحریم‌ها، قطعنامه‌های تحریمی سابق بازخواهد گشت، «مگر اینکه شورای امنیت تصمیمی غیر از آن بگیرد». با این حال، برجام تصریح می‌کند «ایران اعلام کرده است اگر تحریم‌ها به‌صورت کلی یا جزئی دوباره برقرار گردد، آن را به‌عنوان